

OSMANLI DEVLETİ'NİN TÜRKİSTAN VE DOĞU POLİTİKASI

13. yüzyılın sonlarıyla 14. asrın başlarında Anadolu toprakları üzerinde kurulmuş olan sınır beğliği bilindiği üzere, 15 ve 16. yüzyıllarda bir cihan devleti haline gelmiş, dünyada olup-biten işler adeta bu devletten sorulur olmuştur. Bu cihan devletinin en büyük hususiyeti çağına göre her bakımdan ileri bir seviyede bulunmasıydı.

Bununla beraber tarihe şöyle bir baktığımızda, Osmanlı Devleti'nin doğudan çok batıya yöneldiğini ve bu sebepten dolayı doğudaki Türk ve Müslüman ülkeleri ihmal ettiğini görürüz. Ancak bu durumun başlıca nedeni, herhalde Osmanlı Devleti'nin cihad yapabilmesi için müsait olan hristiyan devletlere ait toprakların batıda bulunmasıdır¹. Bu muhteşem Türk hanedanı sadece kendisine doğudan tehdit geldiğinde yönünü bu tarafa çevirmiştir. Hatta bu cihan devleti o kadar gaflet içerisinde bulunmuştur ki, 16. yüzyılın ilk yarısına kadar Rusya'nın bir tehlike olduğunu bile kavrayamamıştır. Bilindiği üzere Rusya'nın Osmanlı Devleti ile ilk diplomatik faaliyetleri III. İvan (1462-1505) zamanına tesadüf eder. Bu diplomatik hareketlilik ise, Kırım hanı Mengli Gerey'in aracılığıyla olmuştur. Ruslar bunun üzerine 1497'de Mihail Pleşçev adlı birini İstanbul'a elçi olarak gönderdiler. 1501'de de Kefe'den Alagöz isimli bir Türk elçisi Moskova'ya gitti. Bu kişinin Rus payitahtına giden ilk Türk elçisi olduğu sanılmaktadır.

Osmanlı Devleti'ni idare edenler nazarında, Moskova Rusyası'nın varlığı ile yokluğunun hiçbir anlamı olmadığı görülüyor. Küçük Moskova knezliğinin kısa bir zaman içerisinde Doğu Avrupa'nın en büyük devleti haline gelebileceği ihtimalini ve eski Rus knezliklerinin yerine milli bir Rus devletinin ortaya çıkacağını ne Fatih Sultan Mehmed, ne de II. Bayezid gibi devlet adamları tahmin edemediler. Sadece Akdeniz ve Balkanlarda siyasi hakimiyeti devam ettirme politikası takip eden Osmanlı devlet adamları, Doğu Avrupa ve Asya'daki bu siyasi değişikliklerle yeterince ilgilenmediler. Bu yüzden Osmanlı kaynaklarında Moskova knezliğinin adının dahi geçmemesi, İstanbul'da Ruslara karşı olan vurdum-duymazlığı göstermeğe kafidir².

¹ Bununla birlikte Ahsenü't-Tevarih'e göre, Osmanlı sultanı Fatih ile Erzincan emirinin, Şahruh'un torunu Babur Herat'ta iken ona elçi yolladığı ve bu ilişkilerin Temürlü Ebu Said zamanında da sürdüğü anlaşılmaktadır. Bakınız, Hasan-ı Rumlu, **Ahsenü't-Tevarih**, Çev. Mürsel Öztürk, Ankara 2006, s.342, 421.

² A.N.Kurat, **Rusya Tarihi**, 2. baskı, Ankara 1987, s.118-119.

Tabiki bu durumun olumsuz sonuçları Osmanlı Devleti'nin başını ağrıttığı gibi, Türk Dünyasının da üzerine kara bulutların üşüşmesine sebep olmuştur. Özellikle 1552'de Kazan'ın Rusların eline geçmesi Türk tarihinde bir dönüm noktası oldu, bu tarihten sonra Türk toprakları kuzeyden güneye ve batıdan doğuya doğru işgal edilmeye başladı. Kazan ve nihayet arkasından Astarhan'ın kaybedilmesi ve Kafkasya'daki Çerkez beglerinin Rus hakimiyetine girmeleri, Osmanlı devlet adamlarının dikkatlerini Rusya'ya çekebildi. Osmanlı topraklarına sığınan göçmenler, Rus zulümleri hakkında haber verdiler. Nogay mirzaları ve Türkistan hanlıklarından elçiler geldi. Bu sırada Astarhan'dan İstanbul'a gelenler arasında Yarlıkaş isimli bir beg de vardı. Yarlıkaş, Sokollu Mehmed Paşa ile irtibata geçerek görüşlerini ona kabul ettirdi. Onun fikrine göre, Don ile İdil'in arasını bağlamak mümkündü. Böylece Azak Denizi'nden Hazar'a asker sevk edilerek, İran'ı arkadan vurmaya da sağlanabilirdi. 1569'da Astarhan'ı zaptetmek için bir Osmanlı ordusu harekete geçti. Adı geçen proje gerçekleştirilmek istendi, fakat kanalın açılmasından önce bu bölgede esaslı araştırmalar yapılmadığından, araç-gereç yetersizliğinden ve iklim şartlarından dolayı sonuca ulaşamadı³.

Bununla beraber 15. yüzyılın başlarında Portekizlilerin Hürmüz Boğazı'nı zapt ederek, doğu mallarını Akdeniz'e ulaştıran yolların kapısını tutması, Kızıl Deniz'de işleyen Arap ve Hintli gemiciler için tehlike arz etmeye başladı. Türkler Mısır'a sahip olunca, Portekizliler de Kızıl Deniz yolunu zorlamaktan vazgeçtiler. Çünkü Osmanlılar Memluklulardan daha güçlü bir rakip idi. Şam valisi Hadım Süleyman Paşa'nın Mısır valiliğine tayin edilmesi, Kızıl Deniz ve Hint Denizi'ne hakim olma meselesini gündeme getirdi. O, hem Mısır'ın gelişmesine çalışırken, hem de Portekizlilerle mücadele için hazırlık yapıyordu. Bu hazırlıklar olurken, Hindistan'daki Güccarat hakimi Bahadır Şah, Kanuni Sultan Süleyman'dan yardım istedi (1535). Bu şahıs gönderdiği mektupta; memleketinin karadan Mogolların, denizden de Portekizlilerin tehdidi altında bulunduğunu, bilhassa Portekiz baskısını savuşturmak için asker ve silaha ihtiyacı olduğunu, söylüyordu. Ayrıca Mekke-i Mükerrreme'ye saklanmak üzere emanet gönderdiği altınlarından gerektiği kadarını, gönderilecek asker ve malzemenin masrafı için kullanılmasını da teklif ediyordu.

Süleyman Paşa Hint Denizi'ne açılırken, Kanuni Bogdan seferine, Barbaros Hayreddin Paşa da Preveze'ye doğru yola çıktı. Bu durum Osmanlı Devleti'nin aynı anda üç istikamette ordular sevk edecek derecede kudretli

³ Kurat, **a.g.e.**, s.160; A.N.Kurat, **IV-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri**, Ankara 1972, s.238-239.

olduğunu gösterir⁴. Ancak, yine plansız ve programsız bir doğu siyaseti takip edildiğinden başarı sağlanamadı. Netice olarak, Hadım Süleyman Paşa 1538'de Güccarat sahillerine ulaştı, fakat bu sırada başta bulunan Şah Mahmud selefi gibi Türklere karşı sempati beslemiyordu. Mahmud Şah'ın ihanetleri sonucu muvaffak olunamadı.

Daha sonra Osmanlı Devleti, güneyindeki Kızıl Deniz ve doğusundaki Hint Denizi'nde üstünlüğü ele almak amacıyla, bu bölge idarecilerinde birtakım değişiklikler yaptı. 1553'te Süveyş kaptanlığına Murad Reis getirildi, ancak onun da Portekizliler karşısında yenilgiye uğraması üzerine, Basra'da mahsur kalan donanmanın selamete çıkarılması için Seydi Ali Reis'in görevlendirildiği anlaşılmaktadır (1553). Seydi Ali Reis ve donanması, Portekizlilerle giriştiği mücadelelerden sonra, büyük zaiyatlar vererek, Güccarat sahillerine ulaştı. Bazı top ve malzemeler Güccaratlılara teslim edildi. Bu arada gemilerin mürettebatlarına Hintli racaların yüksek maaşlar vermesi, adamlarının da dağılmasına yol açtı. Seydi Ali Reis elli kadar arkadaşıyla İstanbul'a karadan gitmek için yola çıktı. Hatta Buhara civarında Özbek Türklerinin hücumuna uğradı. Bir arkadaşı öldüğü gibi, kendisi de yaralandı. Bu hadiseden dolayı kendisinden özür dileyen Buhara hanı, onu yanında 15 gün misafir etti. O, bugünkü Afganistan, Maverainnehir, Horasan, İran ve Anadolu üzerinden Osmanlı Devleti'nin başkentine ulaştı. Döndüğünde iki büyük eser ortaya koydu. Bunlardan biri Mir'at-ül Memalik, diğeri de Muhit'tir⁵. Mir'at-ül Memalik uzun yolculuğu sırasında başından geçenleri, gördüğü yerleri anlatan bir eserdir. Muhit ise, astronomi ve deniz coğrafyasına ait konuları ihtiva eder. Seydi Ali Reis, Osmanlı devlet adamlarının dikkatlerini daha ciddi olarak doğuya celbetmek için böyle önemli iki eser vücuda getirmiş olmasına rağmen, maalesef emeline ulaşamadı.

Osmanlı Devleti ile Türkistan hanlıklarının irtibata geçmesinin asıl sebebi, Doğu ve Batı Türklüğü arasında bir bıçak gibi duran Safevilerin şii hakimiyetidir. Bu yüzden 16. yüzyılın ilk yarısında, İran'a karşı birlikte hareket etmek üzere Özbek hanlarıyla yazışmalar yapıldı. 1533-1535 yıllarında Osmanlı Devleti'nin bugünkü Irak ve İran'a doğru yaptığı seferler bilindiği gibi "İrakeyn Seferi" olarak anılmaktadır. Bu seferler sonunda Tebriz ve civarı ele geçirilmiş olmasına rağmen, Osmanlı ordusunun çekilmesinden sonra İranlılar tarafından geri alındığından, buralardaki Osmanlı hakimiyeti geçici bir işgalden öteye gitmedi. Hatta, İrakeyn Seferi'nden sonra Kanuni Sultan Süleyman, Özbek hanlarından Abdullatif Han'a (1540-1551), Şah Tahmasb'a karşı kullanılmak

⁴ M.Cezar, **Mufassal Osmanlı Tarihi**, C. 2, İstanbul 1958, s.996-999; İ.Parmaksızoğlu, "Süleyman Paşa, Hadım", **Türk Ansiklopedisi**, C. 30, Ankara 1981, s.95-96.

⁵ Cezar, **a.g.e.**, s.1001-1008; İ.Parmaksızoğlu, "Seydi Ali Reis", **Türk Ansiklopedisi**, C. 28, Ankara 1980, s.482.

üzere 300 yeniçeri ile toplar göndermişti⁶, fakat bunların yerine ulaştığı şüphelidir. III. Murad devrinde de (1574-1595), Türkistan'ın silah ihtiyacını karşılamak amacıyla, top ve tüfek gönderildiği bilinmektedir. Osmanlı Devleti'nin hususiyle bu doğu seferleri ve faaliyetlerinin ortaya çıkardığı neticelerden birisi de, halkının çoğunluğunun şiilerden meydana gelen Azerbaycan'da şii hakimiyetinin yerleşmediğidir. Çünkü Osmanlı ordusu sınıra geldiği sırada Osmanlı Devleti'ne vukûbulan ilticalar buna delildir⁷.

Ancak bu fırsattan yararlanılarak, yerli begler de kullanılmadığı ve Azerbaycan'a yerleşilemediği gibi, dolayısıyla Türkistan'ın kapısı sayılan Azerbaycan anahtarı yitirilmiştir. Halbuki Osmanlı devlet adamları bu hakimiyeti ciddiye alıp, İran coğrafyasında kalıcı olmanın yollarını araştırmış olsalardı, durum belki bugünkünden daha farklı olabilirdi.

Osmanlı Devleti'nin Rusya ve İran'la mücadeleleri bundan sonra daha da fazlaştı. Türklerin üstüne kuzeyden ve doğudan gelen büyük baskılar ciddi bir hâl almaya başladı. Özellikle İran ve onun başındaki Türk sülaleleri Osmanlı Devleti'ni fazlasıyla meşgul ediyor ve yıpratıyordu. 1731'de Azerbaycan'ın Şamahı taraflarında, casusluk faaliyetlerinde bulunan İran şahına karşı başarı kazanan Kızılbaş taifesinin önünü almak üzere, hazır halde bekletilen Şirvan hanına bu eyalet yurtluk ve ocaklık olarak veriliyordu⁸. Ama, Osmanlı Devleti bu sırada İran şahına karşı muvaffak olan Kızılbaş Türkmenleri desteklemiş olsa idi, hem Türk aşiretleri kendi yanına çeker, hem de bu şekilde açacağı yol ile Türkistan'a daha rahat ulaşabilirdi. Bundan birkaç yıl sonra Kerkük bölgesinde yapılan savaşı Osmanlı Devleti kaybedince, Kafkasya'daki Osmanlı nüfuzunun takviye edilmesi ve İran şahına karşı sefere iştirak için Kırım hanının Kafkasya'ya geçmesi emredildi. Osmanlı Devleti bu maksatla Kumuk begine vezirlik, oğluna da beglerbeyilik makamını vererek kendine bağlamayı başardı. Bununla birlikte, Nadir Şah Osmanlı Devleti'ne gönderdiği Türkçe mektuplarda kendisinin de Osmanlı hanedanı gibi Türk olduğunu söyleyerek, anlaşma zeminleri aradı⁹, fakat maalesef bu da mümkün olmadı.

Onyedinci asrın sonlarından itibaren önemli ölçüde toprak kaybetmeye başlayan Osmanlı Devleti, 17 Temmuz 1774'te, Rusya karşısında uğradığı yenilgi üzerine Küçük Kaynarca Andlaşmasını imzaladı. Bu andlaşmanın 3.

⁶ A.Gündoğdu, "Türkiye ile Türk Dünyası Arasındaki Münasebetlerin Tarihî Arkaplânı", **Yeni Türkiye**, Sayı 15, Ankara 1997, s.296-297.

⁷ Cezar, **a.g.e.**, s.885; Gündoğdu, **a.g.m.**, s.297.

⁸ **Osmanlı Devleti ile Azerbaycan Türk Hanlıkları Arasındaki Münasebetlere Dair Arşiv Belgeleri**, C. I, Ankara 1992, s.54.

⁹ İ.H.Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, C. IV/1, Ankara 1956, s.226-227; S.Gömeç, **Türk Cumhuriyetleri ve Toplulukları Tarihi**, Ankara 1999, s.17.

maddesine göre Kırım, Bucak, Yedisan gibi Türk kabileleri yabancı bir devlete tabî olmamak kaydıyla, müslümanların mezhep işleri sebebiyle Osmanlı halifesine bağlı olmaları; gerek Osmanlı, gerek Rus hükümetlerinin han seçimlerine karışmamaları öngörülüyordu¹⁰. Bu, herşeye rağmen o zamanın şartları göz önünde bulundurulursa başarı sayılabilirdi. Tabiki bu sırada Azerbaycan hanlarının da etekleri tutuştu. Çünkü Gürcülerle birlikte hareket eden Rus çarlığı kuzeyden güneye doğru Türk ve müslümanlara ait toprakları birer birer işgal etmeye başladı. 1776'da Şeki ve Şirvan hanı Muhammed Hasan Han, düşmana karşı duracağını bildirirken; 1783'de Çıldır valisi Süleyman Paşa, Bayezıd ve Muş sancak beglerini Rus tehlikesine karşı uyarıyor, 1788'de Azerbaycan ve Dağıstan hanlarına, Rus ve Gürcü saldırılarına karşı beraber hareket etme emri veriliyordu¹¹.

Elbetti ki Osmanlı Devleti, doğuda Türkistan denilen yerde, kendi ata yurtlarında soydaşlarının ve dindaşlarının olduğunu biliyordu. En azından Türkistanlı hacılar kutsal topraklara giderken Osmanlı topraklarından geçiyorlardı ve bu yolla da olsa Osmanlı devlet adamları Türkistan hakkında bilgi sahibi oluyorlardı. 19. yüzyıla geldiğimizde ise, bu Türkistan Türklerinin durumu oldukça kötüleşti. Kazak bozkırlarını işgal ederek, kurduğu kaleler vasıtasıyla güneye inen Ruslar, 1866 yılının mayısında Hokand topraklarını ele geçirmişlerdi. Bu savaşta Buhara emirinin ordusunu bırakıp kaçması neticesinde, bütün ağırlıkları Rusların eline geçmiştir. Ruslar Buhara'ya çok ağır şartları ihtiva eden bir andlaşmayı kabul etmeye zorladılar. Bunun üzerine Emir Muzaffereddin, Buhara Müftüsü Hoca Muhammed Parsa Efendi başkanlığında bir heyeti acele olarak İstanbul'a göndermişti. Hindistan İngiliz Valiliğine ve İngiltere kraliçesine de bir mektup yazarak yardım istemişse de, ne Osmanlıdan, ne de İngiltere'den gerekli yardımı göremedi. 1868'de Buhara barış yapmağa mecbur kaldı. Ancak şartlar çok ağır olduğu için tekrar mücadeleye başlarsa da, Ruslar önce Semerkand, sonra Urgut ve Katta-Kurgan'ı alarak, barış andlaşmasını kayıtsız-şartsız imzalamayı kabul ettirdiler¹². Bu barış andlaşması ile Buhara Hanlığı, Rusya'nın himayesi altında yarı müstakil bir devlet haline geldi.

Hokand ve Buhara'nın işgali tamamlandıktan sonra Rusya, 1873 yılında çeşitli istikametlerden Hive'ye doğru hücumla geçti. Çar Deli Petro'nun tek düşüncesi Hazar Denizi'nde gemiler inşa ettirerek Hive ve Amu-derya'yı almak suretiyle Hindistan yolunu Rusya'ya açmak idi. Bu yüzden 1873'te Hanlığın başkenti Hive topa tutuldu. Bu durum karşısında Hive hanı bir müddet

¹⁰ Uzunçarşılı, a.g.e., s.422-423.

¹¹ Osmanlı Devleti ile..., s.65, 74, 125; Gömeç, a.g.e., s.21.

¹² M.Bala, "BuharaHata! Yer işareti tanımlanmamış.", İslam Ansiklopedisi, C. 2, 5. baskı, İstanbul 1979, s.768-769.

müdafaadan sonra şehri bırakarak çöle kaçtı. Hive Hanlığı Rus himayesini kabule, Amu-derya'nın sağ tarafında kalan bütün toprakları Ruslara vermeğe ve büyük miktarda harp tazminatı ödemeğe mecbur bırakıldı¹³.

İlk devirlerde Buhara emiri Taşkent'teki Rus Umumi Valisi ile değil, doğrudan doğruya Petersburg Hükümeti ile münasebette bulunuyordu. Ayrıca Türkiye'ye hususi bir elçi gönderip siyasi ilişki kurmuş idi. Fakat çok geçmeden Buhara'nın Türkiye ile temasını Ruslar men ettiler.

1846'da İngiltere, Keşmir bölgesini imparatorluk sınırlarına katınca, Türkistan ile sınır haline gelmişti. Herşeye rağmen bugün Doğu Türkistan olarak bilinen bölgede yaşayan Türklerin durumu diğerlerine nazaran daha iyi görünüyordu. Bu arada 1862'de Müslüman Dunganların (veya Döngenler) büyük bir isyanı patlak verdi. 1863/64 yıllarında Kırgız beylerinden Sadık, Aktur, Yenihisar ve Taşmalık'tan topladığı ordusuyla Doğu Türkistan Türklerine yardım etmek amacıyla Kaşgar üzerine yürüdü. Etraftan katılanlarla sayıları ve gücü arttı. Köhneşehir, Yenihisar ve Feyzabad'ı ele geçirdi. Çinliler Yenişehir'e sığınınca Sadık Beg burayı bir yıl muhasara etti, fakat alamadı. Ordusunu Taşmalık'a çekti. Kuça'dan düşman kuvvetleri gelince, o da Hokand Hanı Said Sultan'dan yardım istedi. Hokand Hanı, Cihangir Hoca'nın oğlu olan Buzurg'u Kaşgar'a gönderdi ve 1864 şubatında Kaşgar'a girdiler. Sadık Beg burayı Cihangir Hoca'nın oğlu Buzurg Han'a bırakarak topraklarına geri döndü. Bu yüzden Buzurg'un Kaşgar'a girmesi ve han ilan edilmesi, Kaşgar Hanlığının fiili olarak kurulduğu tarih kabul edilmektedir.

Buzurg Han ve Yakub Beg, Kaşgar'a gelir gelmez, Sadık Beg'in ve askerlerinin ellerindeki silahları almak istemişler ve ona bir suikast planlamışlardır. Sadık Beg bunların yardıma değil, kendisini ortadan kaldırmaya gelenler olduğunu geç anlamıştır. Sadık Beg'in ortadan kaldırılması ile Kaşgar bölgesine tamamen hakim oldular. 1865 tarihinde bir seyahat bahanesiyle geldiği Hotan'ı da tamamen ele geçirdikten sonra, Yakub Beg Kaşgar'a döndü. Yakub Beg'in itibarı biraz daha artmıştı. Buzurg Han onun başarılarını kıskanmış; o da Buzurg Han'ı 1866'de önce hapsedmiş, sonra da Hac'ca göndererek ondan kurtulmuştur. 1866'da gerçekleştirdiği bu darbeden sonra,

¹³ O.Caroe, **Sovyet İmparatorluğu. Sömürülen Topraklar**, C. II, Çev. Z.Yüksel, İstanbul (tarihsiz) s.137; E.Bacon, **Esir Orta Asya**, Çev. T.Say, İstanbul (tarihsiz), s.118; G.Bonvalot, **Eski Yurt**, Çev. R.Uzmen, İstanbul (tarihsiz), s.35; M.Saray, **Özbek Türkleri Tarihi**, İstanbul 1993, s.21-25; Z.V.Togan, "Harizm", **İslam Ansiklopedisi**, C. 5/1, İstanbul 1950, s.255; İ.Yarkın, "HiveHata! Yer işareti tanımlanmamış. Hanlığının Ortadan Kaldırılarak, HarezmHata! Yer işareti tanımlanmamış. Halk Cumhuriyetinin Kuruluşu ve Sonunda Sovyetler Birliğine İlhakı", **Türk Kültürü**, 9/99, Ankara 1971, s.53; Y.Çavuşoğlu, "Osmanlı Devletinin Orta Asya Hanlıkları ile Münasebetleri", **Tanıtım Dergisi**, Sayı 91-92, İstanbul 1987, s.35-36.

Buhara emiri Muzaffereddin'e bir elçi ve hediyeler yolladı. Muzaffereddin, Yakub Beg'e "Atalık Gazi" unvanı verdi. Bazı kaynaklarda onun bu unvanından dolayı Kaşgar Hanlığına, Atalık Gazi Devleti de denmiştir. Böylece Yakub Beg kendisini han ilan edip, Kaşgar'ın tek hakimi oldu¹⁴.

1868'de Ruslar, yeni kurmuş oldukları Türkistan Umumi Valiliği vasıtasıyla Kaşgar üzerine bir sefer düzenlemeyi planladılarsa da, bu sırada ortaya çıkan Hive meselesi daha önemli olduğundan bu düşüncelerinden vaz geçtiler. Ruslar, Yakub Beg'e de bir ticaret anlaşması imzalatmak istemişler, fakat o Rusların ticaret adı altında casusluk faaliyetleri yapacağını bildiği için bu anlaşmayı imzalamamıştır¹⁵.

Rusların Türkistan hanlıklarını birer birer ele geçirmeleri ve Hindistan 'a doğru uzanmaları İngilizleri telaşlandırmıştı. Bu yüzden Kaşgar Hanlığıyla ilgilenmeyi bir zaruret olarak görüyorlardı. Bu sırada Türkiye ile de dost geçinen İngiltere'den Yakub Beg yardım istedi. Osmanlı Devleti, Kaşgar Hanlığının kuruluşundan itibaren bundan haberdardı. 1865'te İstanbul'a gelen Hokand elçisi Seyyid Yakub Han vasıtasıyla Kaşgar hakkında bilgi alınmıştı. İngilizler de Kaşgar'ı hem Rusya'ya, hem de Çin'e karşı bir tampon bölge olarak kullanmayı düşünüyorlardı¹⁶. Türkiye'de, diğer Türkistan hanlıklarına yeterince ilgi gösterememenin ızdırabını silmek gayesiyle Yakub Beg'e yakından davranmaya başladı.

Bununla birlikte Osmanlı Devleti'nin Kaşgar'a yaptığı yardımlar dikkati çekicidir. Bunun asıl sebebi hem Osmanlının Asya siyasetinde etkili bir duruma gelmek istemesi, hem de Çin'in Osmanlı Devleti'ne doğrudan karşılık verecek olmayışıdır. Rusya'nın Hokand Hanlığını yıkmaya yönelik saldırılarının artması üzerine, Seyyid Yakub Han Töre, Hokand'a daha fazla hizmet edemeyeceğini anladığından, 1870 yılında İstanbul'dan Hokand'a dönmemiş ve Kaşgar'a gitmişti.

Yakub Beg, Abdulaziz Han'a elçi olarak Seyyid Yakub Han Töre'yi gönderdi. Doğu Türkistan Türklerinin isteğine binaen Osmanlı Devleti, Kaşgar ordusunu eğitmek üzere subaylarla birlikte 2000 tüfek, 6 adet Krupp topu,

¹⁴Ali Suavi, **HiveHata! Yer imi tanımlanmamış. Hanlığı ve Türkistan'da Rus Yayılması**, Haz. A.Çay, İstanbul 1977; R.R.Arat**Hata! Yer imi tanımlanmamış.**, "KaşgarHata! Yer imi tanımlanmamış.", **İslam Ansiklopedisi**, C. 6, İstanbul 1955, s.409.

¹⁵İ.Musabay**Hata! Yer imi tanımlanmamış.**, "Doğu Türkistan Göçlerinden Safhalar", **Türk Kültürü**, Sayı 83, Ankara 1969, s.852; Saray, "Dış Türkler", s.425.

¹⁶Çavuşoğlu, **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.Hata! Yer işareti tanımlanmamış. a.g.m.**, s.36-37; Saray, "Doğu Türkistan (Uygur) Devleti (1864-1877)", **Tarihte Türk Devletleri**, C. II, Ankara 1987, s.805.

Kaşgar'da imal edilmek üzere kapsül ve barut imal aletleri verdi. Yardımı götüren heyet, Süveyş kanalından geçerek Hindistan üzerinden Kaşgar'a ulaşmıştır. Heyet 100 pare top atışıyla karşılandı. Bundan sonra, Yakub Beg topraklarında hutbenin Abdulaziz Han adına okunmasını ve sikkelerin de onun adına basılmasını emretti¹⁷. Osmanlı Devleti'nce Yakub Beg'e ayrıca "Emir-ül Müslimin" unvanı da verilmiştir.

Yakub Beg **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**'e bu unvanın verilmesinden sonra, o teşekkürünü bildirmek üzere, 7 nisan 1875 tarihinde Osmanlı **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.** Türkiyesi'ne bir mektup göndermiştir. Mektubunda; "Devlet-i Aliyye'nin sancağını açtıklarını, hutbeyi halife adına okutup, sikkeleri Abdulaziz **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.** adına bastırıldığını" belirtmiştir.

Batıya yayılmayı planlayan ve Rus istilasının önünü almak isteyen Çin, ne pahasına olursa olsun Doğu Türkistan'ı ele geçirmek arzusunda idi. Bu maksatla Çin, 1869'da 89.000 kişilik orduyla önce Şansi'yi, 1873'de de Kansu bölgesini işgal etmişti. Bu arada Ruslarla da bir anlaşma yapılarak, Çin ordusunun ihtiyaçları karşılanmış oldu¹⁸. Bunun üzerine, Yakub Beg hem İngiltere, hem de Türkiye nezdinde daha çok yardım edilmesi için taleplerde bulduysa da; ne İngiltere'den ne de bu sırada Ruslarla 1877/78 Harbi kaçınılmaz duruma gelen Osmanlıdan gerekli yardımı temin edemedi.

Çin'in Kaşgar Hanlığına karşı büyük bir taarruz içerisinde olduğunu anlayan Yakub Beg, Kaşgar'da bulunan Osmanlı elçilik heyetinin başı Murad Efendi'nin yanına Seyyid Yakub Han Töre'yi katıp, yeni silah ve askeri yardım talebinde bulunmak üzere İstanbul'a gönderdi. İstanbul'a tekrar gelen Seyyid Yakub Han Töre, II. Abdulhamid'e, Osmanlı hakimiyetine tabi bir ülkeye yardım etmesi gerektiğini söylemiş; ancak bu sırada 93 Harbi olarak bilinen 1878 Osmanlı-Rus savaşından yenik çıkan Türkiye, Kaşgar elçisinin isteklerine olumlu cevap verememiştir. Yakub Han'a, sadece İngiltere'nin desteğini sağlama ve Rusya ile iyi geçinme tavsiyelerinde bulunulmuştur.

Çin'e karşı savunma tedbirlerini almakla meşgul olduğu bir sırada Yakub Beg'in ölümü Doğu Türkistan için bir talihsizlikti. Onun ardından Türkistan

¹⁷ İ.H.Danişmend **Hata! Yer işareti tanımlanmamış., Ali Suavi Hata! Yer işareti tanımlanmamış.'nin Türkçülüğü**, 1942, s.32; Y.Akçura **Hata! Yer işareti tanımlanmamış., Yeni Türk Devletinin Öncüleri**, Ankara 1981, s.31-32; Caroe **Hata! Yer işareti tanımlanmamış., a.g.e.**, s.134.

¹⁸ M.E.Buğra **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.Hata! Yer işareti tanımlanmamış., Doğu Türkistan**, İstanbul 1952, s.26; B.Hayıt, **Türkistan Rusya ile Çin Arasında**, İstanbul 1975, s.146; İ.Bozdağ, **Abdulmamid'in Hatıra Defteri**, İstanbul 1975, s.70.

ileri gelenleri birbirlerine düştüler. Neticede, Beg Kulu Han birliği sağladıysa da, askeri bakımdan son derece güçsüz olduğundan 1878’de Kaşgar’ın işgaline engel olamadı¹⁹. Çinlilerin burada yaptığı ilk iş, 60.000 kişilik Kaşgar ordusunu tamamen katletmek olmuştur. Bu sırada sivil halktan da binlerce insan idam olundu. Bundan sonra Çinliler, Doğu Türkistan için “Yeni Sömürge” manasına “Sinkiang” deyimini kullandılar ve haritalarda da bu adla anılmaya başlandı. Çinlilerin bu vahşi idaresi 1884 tarihine kadar devam etti.

1877 Osmanlı-Rus Savaşı (93 Harbi) daha başlamadan, Rusya’da Türkiye’ye karşı şiddetli bir kampanya başlamıştı. Pekçok ünlü panslavist ile birlikte ünlü yazar Dostoyevskiy de Rus halkını Türklere karşı kışkırtmak için yarış ediyorlardı. Ayrıca Ruslar, Balkanlarda ve Kafkasya’da casusları vasıtasıyla çalışmalar yapıyordu. Halbuki Osmanlı Devleti, Rusya’ya karşı bu faaliyetlerin onda birini bile yapacak durumda değildi. Ama, sınırın öte tarafında, özellikle Kafkasya’da Rusları zor durumda bırakmak için mesela, bir zamanlar Rus ordusunda generallik yapmış olan Musa Kunduk’un büyük bir rol oynadığı da bilinir. Halbuki Türklere ve Müslümanlar yalnız Kafkasya’da değil, Rusya’nın içinde de büyük bir kalabalık oluşturuyordu. Herkesçe malumdur ki, İdil boyunda ve Türkistan’da milyonlarca Türk vardı. Eğer Türklere bir kısmı ayaklanacak olursa, Rusların güç bir duruma düşecekleri ve Türkiye üzerindeki Rus askeri baskısının hafiflemesi söz konusu olacaktı. Böylece Rusların Balkanlardaki Slavları ayaklandırmalarının intikamı alınacaktı.

Bu sırada yine, Orenburg’daki Kazak Türklere olan ve 1877’de Türkiye’ye iltica eden Muhammed Rahim adındaki mümtaz bir şahsiyet, gizlice Kazak Türklere de, tıpkı Kafkasya’da olduğu gibi isyan edebileceklerini Türk dışışlerine (Hariciye Nezareti) anlattı. Bu plan Türk bürokratları tarafından da kabul edildi, fakat onun yola çıkarıldığı hususunda hiçbir bilgi yoktur. Bununla beraber Kazak bozkırlarındaki Türklere gönüllerinin Türklüğün ve İslamın savunucusu Osmanlı’nın yanında olduklarına şüphe yoktur. Ancak zorla da olsa Rus ordusuna alınan Kazak ve Kırgız askerlerini düşünecek olursak, bu planın uygulanmasının zorlukları da ortaya çıkmaktadır²⁰.

Bundan başka II. Abdulhamid’in, doğu müslümanlarını Osmanlı’nın yanına çekmek için takip ettiği pan-islamist politikayı göz-ardı edemeyiz. Hatta 1887’de Japon imparatorunun amcasının bir savaş gemisiyle İstanbul’a yaptığı ziyarete karşılık, II. Abdulhamid de Ertugrul Fırkateyni’ni göndermiş, Hint ve Pasifik Okyanuslarında Türk bayrağını dalgalandırarak, hiç olmazsa müslüman ahalinin sempatisini celbetmişti. Padişahın ajanları Cezayir, Mısır, Hindistan ve yukarıda belirttiğimiz üzere Japonya’da faaliyete geğip müslüman kamu-oyunu

¹⁹ AratHata! Yer işareti tanımlanmamış., a.g.m., s.410-411; Saray, a.g.m., s.807-808.

²⁰ Kurat, Rusya Tarihi, s.92-96.

kışkırtıyor, Osmanlı Devleti'ne yeni destekler kazandırıyor. Bunun açık göstergesi 1897 Türk-Yunan savaşının bütün İslam dünyasında uyandırdığı ilgide görüldü. Osmanlı zaferleri birçok ülkede kutlandı ve bunları Hindistan, Batı Hint Adaları, Türkistan, Madagaskar ve Cezayir'deki müslümanlar arasında karışıklıklar ve ayaklanmalar izledi²¹.

Netice olarak, Osmanlı Devleti'nin Türkistan ve Asya'da sömürge elde etmeye çalışan Hollanda, Portekiz, Rusya, İngiltere ve Çin gibi ülkelere karşı bir yaptırım gerçekleştirmediği açıktır. Özellikle Rus istilasına karşılık bu bölgeye göndermiş olduğu silah ve techizat yardımı sembolik olmaktan öteye geçmedi. Bununla beraber Türkistan'da veya Asya'nın diğer mntukalarında 19. yüzyıldan itibaren bir uyanışın olduğunu ve ahalisinin ekseriyetini Türk ve müslümanların meydana getirdiği adı geçen yerlerde, belki de çaresizlikten dolayı Osmanlı Türkiyesi'ne ve halifeye karşı bir sevginin de varlığını inkar edemeyiz. Osmanlı ülkesinde iş işten geçtikten sonra, bir Türkçü uyanış söz konusu olmuş ve Türk aydınları Türklerin sadece Türkiye'den ibaret olmadığını söylemişler, bu sebeple dili, dini, kültürü bir olan Türkistanlı kardeşleriyle irtibata geçilmesi yolunda ikazlarda bulunmuşlar, ancak her zaman olduğu gibi, bunlar değerlendirilmeyerek, fırsatlar kaçmış ve Doğu Türklüğüyle Batı Türklüğünün biraraya gelebilmesi için yaklaşık 400 yıl gibi bir zamanın geçmesi beklenilmiştir.

“Osmanlı Devleti'nin Türkistan ve Doğu Politikası”, **Yeni Türkiye**, 31/731, Ankara 2000

²¹ B.Lewis, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, Çev. M.Kıratlı, Ankara 1970, s.340.